

BIBLIOTEKA WIEDZY O POLSCE

POD REDAKCJĄ ZYGMUNTA WOJCIECHOWSKIEGO

TOM II

TADEUSZ LEHR - SPŁAWIŃSKI

JĘZYK POLSKI

POCHODZENIE
POWSTANIE
ROZWÓJ

Kolekcja
Emila Kornasia

1947

WYDAWNICTWO S. ARCTA W WARSZAWIE

Węglarz W., Stieber Z., Wyka K., Obrębska A., Tomaszewski A., Redakcja:
Z zagadnień gwarowych w „Chłopach” Reymonta. Język Polski
t. XXI. str. 5-14, 54-55, 123-6.

Widajewicz Józef: Południowo-zachodnie kresy Polski w X i XI wieku.
(Pozn. Tow. Przyjaciół Nauk. Prace Komisji Histor. t. XI, zesz. 2)
Poznań 1937.

Wierczyński-Vrtel Stefan: Wybór tekstów staropolskich. Czasy najdaw-
niejsze do roku 1543. (Lwowska Biblioteka Slawistyczna t. XII).
Lwów 1930.

Zborowski Juliusz: Z dziejów języka nowopolskiego: archaizowanie
i archaizmy językowe. Język Polski I. str. 129-38, 161-71, 199-209.

Żeleński-Boy Tadeusz: Lndzie żywi. Warszawa (Mortkowicz) 1929, str. 262.

Żeromski Stefan: O czystość i poprawność języka. Język Polski III. str.
105-113.

PRZEGLĄD TREŚCI

Przedmowa str. 5

Wstęp „ 7

1. Podobieństwo języków słowiańskich, str. 9. — 2. Nazwa Słowian,
str. 9. — 3. Dzisiejsze i wymarłe języki słowiańskie, str. 10. — 4. Język
prasłowiański, str. 11.

Rozdział I. Pochodzenie i praojczyzna Słowian str. 13

1. Czas trwania i lokalizacja wspólnoty prasłowiańskiej, str. 13. —
2. Indoeuropejskie pochodzenie Słowian, str. 13. — 3. Wspólność języ-
kowa prabaltosłowiańska, str. 14. — 4. Okres wspólności językowej pra-
baltosłowiańskiej i słowiańskiej, str. 15. — 5. Zagadnienie lokalizacji
praojczyzny Słowian i Baltów, str. 15. — 6. Najstarsze wzmianki histo-
ryczne o Słowianach, str. 15. — 7. Wskazówki językoznawcze, str. 17. —
8. Właściwości gramatyczne, str. 17. — 9. Właściwości słownikowe,
str. 18. — 10. Nazwy roślin, str. 19. — 11. Nazwy geograficzne, str. 19. —
12. Wskazówki antropologiczne, str. 21. — 13. Wskazówki prehisto-
ryczne, str. 22. — 14. Związki danych historycznych z prehistorycznymi,
str. 23. — 15. Kultura grobów jamowych jako prasłowiańska, str. 25. —
16. Prehistoryczny obraz formowania się zespołu prasłowiańskiego, kul-
tura uralaska (prangrofińska), str. 26. — 17. Kultura ceramiki sznuro-
wej, str. 27. — 18. Różnicowanie. Zespół baltosłowiański, str. 28. —
19. Rozłam. Kultura łużycka, str. 29. — 20. Związek zasięgu kultury
łużyckiej, str. 29. — 21. Ewolucja kultury łużyckiej: kultura grobów
skrzynkowych, kloszowych, jamowych. Prasłowianie, str. 30. — 22. Po-
czątki ekspansji terytorialnej Prasłowian poza obręb Słowiańszczyzny,
str. 31. — 23. Różnicowanie językowe Prasłowian, str. 33. — 24. Języki
zachodnio-, wschodnio- i południowo-słowiańskie, str. 37.

Rozdział II. Słowianie Zachodni str. 39

1. Wspólności językowe Słowian zachodnich, str. 39. — 2. Dwudzielność
grupy zachodnio-słowiańskiej, str. 40. — 3. Plemiona czeskie i moraw-
skie. Powstanie języka czeskiego, str. 40. — 4. Plemiona i narzecza sło-
wackie, str. 41. — 5. Plemiona łużyckie. Język górno- i dolno-łużycki,

str. 42. — 6. Plemiona lechickie, str. 43. — 7. Związek obodrzycki, str. 45. — 8. Związek welecki i Rugia, str. 46. — 9. Pomorzanie, str. 51. 10. Wspólności językowe lechickie, str. 52.

Rozdział III. *Naród i język polski* str. 55

1. Pierwotna łączność Polan, Wiślan i Ślęzan, str. 55. — 2. Odrębność Mazowsza, str. 56. — 3. Odrębność Kaszub. Cechy rozwojowe ogólnopolskie, str. 57. — 4. Związek obecnych kompleksów gwarowych polskich z układem dawnych plemion, str. 58. — 5. Dominujące stanowisko Polan. Nazwy Polaków, str. 58. — 6. Związki państwowe w Małopolsce, str. 59. — 7. Polityczne i językowe ślady dawnych różnic plemiennych, str. 60. — 8. Straty i zyski obszaru językowego polskiego. Pogranicze polsko-niemieckie, str. 61. — 9. Pogranicze polsko-czesko-słowackie, str. 61. — 10. Pogranicze polsko-ruskie, str. 62. — 11. Ekspansja mazowiecka, str. 64. — 12. Zespolenie plemion polskich. Wzajemne oddziaływanie gwar, str. 65. — 13. Narzecze kulturalne, str. 65. — 14. Geneza polskiego narzecza kulturalnego, str. 67. — 15. Cechy wielkopolskie w narzeczu kulturalnym, str. 68. — 16. Wpływ Małopolski, str. 73. — 17. Rola Kościoła, str. 73. — 18. Rola drukarni i mieszczaństwa, str. 74. — 19. Wpływy innych dzieł, str. 74.

Rozdział IV. *Dziedzictwo prasłowiańskie* str. 77

1. Dziedzictwo językowe a dziedzictwo kulturalne, str. 77. — 2. Zmiany samogłoskowe przed usamodzielnieniem polszczyzny, str. 78. — 3. Zmiany spółgłoskowe, str. 82. — 4. Zmiany w systemie form, str. 83. — 5. Słownictwo, str. 83. — 6. Wyrazy prasłowiańskie w dzisiejszym słownictwie polskim, str. 86. — 7. Wyrazy z zakresu życia duchowego, str. 87. — 8. Wyrazy z zakresu świata fizycznego, str. 88. — 9. Zmiany w słownictwie dziedzicznym, str. 89. — 10. Należności obecne z doby prasłowiańskiej, str. 91.

Rozdział V. *Polszczyzna średniowieczna XI i XII w.* . . . str. 93

1. Materiał najstarszy: luźne wyrazy polskie w tekstach łacińskich, str. 93. 2. Trudności pisowni, str. 94. — 3. Bulla Gnieźnieńska z 1136 roku, str. 96. — 4. Język Bulli Gnieźnieńskiej. Samogłoski nosowe, str. 100. — 5. Miękkie *t d r*, str. 101. — 6. Połączenia *ir yr*, str. 102. — 7. Dialektyczne cechy gwarowe, str. 102. — 8. Właściwości fleksyjne, str. 103. — 9. Słowotwórstwo. Imiona własne, str. 104. — 10. Nazwy miejscowe, str. 106. — 11. Wyrazy obce w Bulli gnieźnieńskiej, str. 106. — 112. Współczesne wpływy czeskie i niemieckie, str. 107. — 13. Naj-

starsze zdanie polskie, str. 109. — 14. Najstarsza pieśń poleka: Bogurodzica, str. 110. — 15. Archaizmy językowe w pieśni, str. 111. — 16. Kazania Świętokrzyskie, str. 114. — 17. Pisownia kazań, *ć dź* i nosówki, str. 117. — 18. Formy fleksyjne. Imperfekt, aoryst i inne archaizmy, str. 118. — 19. Słownictwo kazań, str. 122.

Rozdział VI. *Polszczyzna XIV i XV w.* str. 127

1. Nieznaczny postęp w rozwoju języka piśmiennego w początkach XIV wieku, str. 127. — 2. Przemiany na przełomie wieku XIV i XV. Różnica języka zabytków religijnych i świeckich, str. 128. — 3. Psalterz Floriański, str. 129. — 4. Pisownia. Cechy gramatyczne, str. 132. — 5. Wpływy czeskie, str. 133. — 6. Żywot św. Błażeja, str. 134. — 7. Pisownia. Oznaczanie miękkości spółgłosek, str. 136. — 8. Język. *sie i się*. Właściwości fleksyjne, str. 137. — 9. Kazania Gnieźnieńskie, str. 139. — 10. Pisownia i język, str. 141. — 11. Styl, str. 142. — 12. Formy gramatyczne: czas zaprzeczny, str. 142. — 13. Spowiedź powszechna z pocz. w. XV, str. 143. — 14. Pisownia, str. 145. — 15. Cechy gramatyczne: czas przeszły złożony, grupy spółgłoskowe, str. 146. — 16. Słownictwo, str. 148. — 17. Pieśń Wielkanocna z pol. w. XV, str. 148. — 18. Pisownia, str. 150. — 19. Samogłoski nosowe, str. 151. — 20. Cechy fleksyjne: *kry - krew* itd., str. 152. — 21. Słownictwo, str. 153. — 22. Psalterz Puławski a Floriański, str. 153. — 23. Porównanie pisowni. Nowe rozgraniczenie nosówek w Ps. Puł., str. 156. — 24. Postęp we fleksji, str. 158. — 25. Biblia Królowej Zofii, str. 159. — 26. Pisownia. Oznaczanie miękkich spółgłosek, str. 166. — 27. Powierzchnowe wpływy czeskie, str. 167. — 28. Słownictwo, str. 168. — 29. Formy fleksyjne: czasy przeszłe, rozkaznik, imiesłowy. Końcówki imienne, str. 170. — 30. Głosownia: podwajanie samogłosek. Zagadnienie iloczasu, str. 172. — 31. Traktat ortograficzny Parkoszowica. Stwierdzenie istnienia staropolskich różnic iloczynowych, str. 175. — 32. Przemiana samogłosek długich w ścieśnione, str. 181. — 33. Język zabytków świeckich. Cechy potoczne i gwarowe, str. 182. — 34. Zapiski sądowe, str. 184. — 35. Roty przysięg poznańskie i krakowskie, str. 185. — 36. Słownictwo, str. 189. — 37. Formy fleksyjne: archaizmy i innowacje, str. 190. — 38. Pisownia i głosownia: grupy spółgłoskowe itd., str. 192. — 39. Różnice gwarowe w samogłoskach nosowych, str. 193. — 40. Inne różnice gwarowe, str. 196. — 41. Wpływy obce, zwłaszcza niemieckie, str. 197. — 42. Inne zabytki prawnicze, str. 200. — 43. Utwory poetyckie w. XV i ich język, str. 201. — 44. Wiersz „O chlebowym stole”. Związki języka poetyckiego, str. 202. — 45. Satyra na leniwych chłopów, str. 204.

— 46. Wiersz „O zabiciu Andrzeja Tęczyńskiego”. Język: bezokolicznik na ci itd., str. 206.

Rozdział VII. Język wieku złotego (do połowy w. XVII) str. 211

1. Modlitewnik Ptaszyckiego, str. 211. — 2. Innowacje gramatyczne. Odmiana słowa *jestem*, str. 212. — 3. List z r. 1541, str. 213. — 4. Pisownia i język. Formy typu *paniej* itd., str. 215. — 5. Słownictwo. Latynizmy, str. 216. — 6. Wpływy językowe łacińskie w w. XVI, str. 216. — 7. Renesans a budzenie się piśmiennictwa rodzimego, str. 218. — 8. Pierwsze druki polskie. Trudności wydawnicze i językowe, str. 218. — 9. Ustalanie pisowni w drukach, str. 226. — 10. Wpływ druku na rozwój języka piśmiennego, str. 226. — 11. Język literacki. Wpływ ośrodka krakowskiego, str. 226. — 12. Ustalanie form gramatycznych i słownictwa, str. 228. — 13. Ze „Zwierciadła” Mikołaja Reja, str. 228. — 14. Język Reja: mała ilość archaizmów gramatycznych, archaizmy słownikowe. Cechy indywidualne: zdrobnienia itd., str. 239. — 15. Z „Kroniki” Marcina Bielskiego, str. 232. — 16. Język Bielskiego. Cechy fleksyjne, głosowe, słownictwo. Składnia i styl, str. 234. — 17. Z dzieła Stanisława Orzechowskiego „Quincunx”, str. 235. — 18. Cechy nowożytnie języka Orzechowskiego, str. 237. — 19. Zagadnienie polskich samogłosek ścieśnionych, str. 237. — 20. Różnice między potocznym językiem piśmiennym a językiem utworów drukowanych. List Łukasza Górnickiego do ks. Albrechta Pruskiego, str. 242. — 21. Kształtowanie języka poetyckiego w w. XVI. Biernat z Lublina. Cechy średniowieczne jego języka, str. 244. — 22. Z „Wizerunku” Mikołaja Reja. Nieliczne archaizmy. Nowożytna indywidualność języka. Niewysoki poziom artystyczny, str. 245. — 23. Z „Trenów” i „Fraszek” Jana Kochanowskiego, str. 248. — 24. Język Kochanowskiego. Cechy głosowe, fleksyjne, słownictwo. Styl zwięzły, staranny, wysoki artyzm, str. 250. — 25. Z „Kazań sejmowych” ks. Piotra Skargi. Pewne cechy fleksyjne. Celowa archaizacja słownictwa, str. 252. — 26. Prądy i wpływy działające na rozwój języka w oświeceniu „Dworzanina” Łukasza Górnickiego, str. 255. — 27. Analiza poglądów Górnickiego, str. 263. — 28. Wpływy czeskie, str. 263. — 29. Wpływy niemieckie, str. 268. — 30. Wpływy hiszpańskie, str. 269. — 31. Wpływy włoskie i francuskie w XVI w., str. 270. — 32. Wpływy ruskie, str. 270. — 33. Dominujące wpływy łacińskie, str. 272. — 34. Wpływy węgierskie, włoskie i wschodnie, str. 275. — 35. Stosunek języka piśmiennego do mówionego. Archaizmy. Wyrazy gwarowe, str. 275. — 36. Poglądy Górnickiego na stosunek polszczyzny do języków słowiańskich i innych, str. 277.

Rozdział VIII. Powolny upadek języka literackiego (od połowy XVII do połowy XVIII w.) str. 279

1. Obniżanie się poziomu języka poetyckiego od połowy XVII w., str. 279. — 2. Z Wacława Potockiego „Pocztu herbów szlachty polskiej”, str. 280. — 3. Archaizmy i prowincjonalizmy w odmianie rzeczowników, czasowników i słownictwie, str. 281. — 4. Niższy poziom języka prozaicznego. Obniżanie się poziomu oświaty. Nadmiar łaciny. Makaronizowanie, str. 282. — 5. Z „Merkurysza Polskiego” (rok 1661), str. 283. — 6. Z „Pamiętników” J. Chr. Paska. Latynizmy itd., str. 285. — 7. Wpływy francuskie w drugiej połowie w. XVII, str. 286. — 8. Zjawiska gramatyczne owych czasów: samogłoski ścieśnione, rz ż, rozgraniczenie rodzaju męsko-osobowego i żeńsko-rzeczowego w i. mn., odmiana liczebników 5—10 itd., str. 286. — 9. Wpływ mowy kresów wschodnich na język kulturalny i literacki, str. 289. — 10. Wpływy języka polskiego w Moskwie, na Wołoszczyźnie i w Prusach, str. 292. — 11. Osłabienie ekspansji polszczyzny w związku z obniżeniem siły politycznej i kulturalnej narodu, str. 293. — 12. „Manifest” króla Stanisława Leszczyńskiego, str. 293. — 13. Skażenie języka i stylu wtętami łacińskimi i innymi naleciałościami, str. 294. — 14. Zwoleńnicy i obrońcy ojczyzny: ks. B. Chmielewskiego „Nowe Ateny”, str. 295.

Rozdział IX. Doba odrodzenia języka literackiego (od połowy XVIII do połowy XIX w.) str. 299

1. Pierwsze przebliski poprawy, str. 299. — Ks. St. Konarski. Reforma nauczania a odrodzenie smaku estetycznego i stylu literackiego, str. 300. — 3. Z dzieła Konarskiego „O skutecznym rad sposobie”, str. 301. — 4. Właściwości stylistyczne: przeciążenie wyrazami obcego pochodzenia: zwięzłość i zawilość stylu, str. 302. — 5. Przerost wpływów francuskich w mowie warstw wyższych, zwłaszcza u kobiet, str. 303. — 6. Z „Sielanek” Elżbiety Drużbackiej. Wyjątkowa czystość języka, str. 305. — 7. Doba Stanisławowska: Odrodzenie oświaty i języka literackiego, str. 306. — 8. Wszechstronny rozwój języka prozaicznego: język i styl naukowy i beletrystyczny. Wyższy poziom języka poetyckiego, str. 306. — 9. Z Ignacego Krasickiego „Przypadków Doświadczyńskiego” i z „Satyr”, str. 308. — 10. Język tych urywków: archaizowanie, prowincjonalizmy, dążenie do poprawności, str. 311. — 11. Pisownia ówczesna. Ortografia ks. O. Kopczyńskiego, str. 313. — 12. Gramatyka ks. O. Kopczyńskiego i wpływ jej na język literacki. Racjonalizm a poprawność językowa, str. 315. — 13. Z poezji

St. Trembeckiego, str. 317. — 14. Upadek polityczny i zahamowanie rozwoju języka literackiego, str. 319. — 15. Teorie pseudoklasyczne. Kostnienie języka literackiego. Dbłość o kulturę i poprawność językową, str. 320. — 16. Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk. Sprawy ortograficzne. Słownik Lindego, str. 322. — 17. Sztynność języka i stylu literackiego w dobie pseudoklasycznej. Ludwik Osiński, str. 324. — 18. Z „Ziemiaństwa” Kajetana Koźmiana. Słownictwo i styl, str. 326. — 19. Z „Pamiętników” Koźmiana. Skomplikowana budowa zdań, str. 329. — 20. Język naukowy. Ks. Kopczyński a gen. J. Mroziński, str. 331. — 21. Język urzędowy. Z „Raportów sejmowych” 1818 r. Słownictwo a cechy stylistyczne, str. 333. — 22. Proza beletrystyczna. Ludwika Kropińskiego „Julia i Adolf”, str. 337. — 23. Konwencjonalizm języka i stylu, str. 338.

Rozdział X. Od romantyków do czasów najnowszych str. 341

1. Romantyzm a przełom językowy. Z „Ballad” Adama Mickiewicza, str. 341. — 2. Główne właściwości języka Mickiewicza: charakterystyka językowa. Zbliżenie do mowy codziennej, str. 345. — 3. Mickiewicz o języku swoich ballad. Walka klasyków z romantykami na polu językowym, str. 347. — 4. Charakterystyka języka Mickiewicza, str. 349. — 5. Zwycięstwo języka poezji romantycznej. Wpływy kresowe. Bohdan Zaleski, Juliusz Słowacki, str. 351. — 6. Język prozy romantycznej. Urywki z utworów Z. Krasińskiego i S. Goszczyńskiego, str. 352. — 7. Nienaturalność języka tych utworów, str. 355. — 8. Urywki z „Anhellego” i „Genezis z ducha” Juliusza Słowackiego. Sztuczna prostota. Wpływ języka biblijnego, str. 356. — 9. Zaczątki realizmu językowego w prozie i na scenie. Aleksander Fredro, J. Korzeniowski. Ignacy Chodźko, Z. Kaczkowski, str. 357. — 10. J. Kraszewski. Problem archaizacji języka w powieści, str. 358. — 11. Język naukowy. Trentowski, Cieszkowski, Libelt, Kremer, str. 360. — 12. Przeżywanie się stylu romantycznego poezji. Początki pozytywizmu, str. 360. — 13. Urywki z B. Prusa i E. Orzeszkowej. Charakterystyka językowa, str. 361. — 14. Język H. Sienkiewicza: styl utworów współczesnych historycznych, str. 365. — 15. Dalsze potęgowanie realizmu językowego. Użytkowanie gwar ludowych w literaturze, str. 376. — 16. Gwary w dawnym piśmiennictwie, str. 377. — 17. Góraliszczyna. St. Witkiewicza „Na przełęczy”, str. 379. — 18. K. Tetmajera „Na skalnym Podhalu”, str. 381. — 19. W. Orkana „Komornicy”, str. 386. — 20. Inne gwary w literaturze. W. Reymonta „Chłopi”. Dialektyzowany język literacki, str. 388. — 21. Twórczość językowa St. Żeromskiego. Elementy

gwarowe świętokrzyskie, Archaizacja w „Popiołach” i w „Powieści o Walgierzu Wdłym”, str. 391. — 22. St. Wyspiański i jego język. Archaizacja w „Bolesławie Śmiałym”. Mowa ludowa w „Weselu”. Indywidualny język i styl w hymnie „Veni Creator”, str. 398. — 23. Język poetycki K. Tetmajera, str. 407. — 24. Język poetycki J. Kasprzowicza, str. 409. — 25. Inni przedstawiciele „Młodej Polski”. A. Nowaczyński, St. Przybyszewski. Dorobek językowy tego okresu, str. 413. — 26. Kontynuacja dawniejszych realistycznych dążeń po pierwszej wojnie światowej. Archaizacja: W. Berent, Jan Powalski, str. 415. — 27. Przerost archaizacji. Maria Bechezy-Rudnicka, str. 417. — 28. Dialektyzacja. St. Żeromski i kaszubszczyzna. Poezja regionalna kaszubska, str. 420. — 29. Inne gwary w literaturze. Śląsk: Gustaw Morcinek. Sandomierszczyzna: Wincenty Burek, str. 424. — 30. Przerost dialektyzacji: J. Kędziora, str. 427. — 31. Mowa kresowców w powieści. M. Kuncewiczowa. Rusycyzmy, str. 428. — 32. Mowa podmiejska i robotnicza w powieści, str. 430. — 33. Proza beletrystyczna nie stylizowana. Z powieści Z. Nalkowskiej „Niedobra miłość”, str. 434. — 34. Z „Ładu serca” J. Andrzejewskiego, str. 437. — 35. Poszukiwanie nowych dróg w języku poetyckim. Z cyklu „Ślopiewnie” J. Tawima, str. 440. — 36. Język poezji tzw. „integralnej”. J. Brzękowski, J. Przyboś, J. Czechowicz, str. 442. — 37. Łączność z tradycją językową u większości poetów młodego pokolenia. J. Tawim, K. Wierzyński, M. Jasnorzewska-Pawlikowska, str. 446. — 38. Związek języka literackiego z żywą mową narodu, str. 449.

Rozdział XI. Współczesny język użytkowy i mowa codzienna warstw wykształconych str. 451

1. Język piśmienny na usługach wszystkich działów życia kulturalnego i społecznego. Język urzędowy w dobie zaborej. Wpływy obce, str. 451. — 2. Rozwój języka naukowego. Związki z tradycyjną terminologią zachodnio-europejską. Terminologia techniczna i zawodowa, str. 455. — 3. Współczesny język i styl w naukach humanistycznych. Z dzieła M. Kukiela „Wojna 1812 roku”, str. 457. — 4. Język nauk przyrodniczych i technicznych, str. 459. — 5. Język dziennikarski, str. 462. — 6. Żywy język warstw kulturalnych. Dążności odśrodkowe i scalające, str. 463. — 7. Zróznicowanie społeczne narzecza kulturalnego. str. 464. — 8. Różnice terytorialne w obrębie narzecza kulturalnego. Kresy wschodnie, str. 466. — 9. Związki z podłożem dialektycznym. Poznań, Kraków, Warszawa, str. 468. — 10. Kolejna przewaga różnych środowisk. Konsolidacja narzecza kulturalnego, str. 473.